University of Sistan and Baluchestan

Journal of Lyrical Literature Researches

Print ISSN: 2008 - 5737
Online ISSN: 2538 - 5011

Homepage: https://jllr.usb.ac.ir

Otherness female identity in the novel "Dancing in a broken mirror" by Mehri Yalfani based on post-colonial theory

Mahmood Shahroodi [1] | maryam khalili [2] ✉ | Mohammad Barani [3] | Ahmad shirkhani [4] |

1. PhD Student of Persian Language and Literature Department ,University Of Sistan and Baluchestan, Zahedan,Iran. E-mail: mshahroodi@stu.usb.ac.ir
2. Professor of Persian Language and Literature Department, University Of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran. E-mail: khalili@lihu.usb.ac.ir
3. Associate Professor of Persian Language and Literature Department, University Of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran. E-mail: Barani@lihu.usb.ac.ir
4. Assistant Professor of English Language and Literature Department, University Of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran. E-mail: ahmadshirkhani@lihu.usb.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received 12 November 2022
Received in revised form 3 January 2023
Accepted 3 January 2023
Published online 23 September 2023

Keywords:
identity, other, post-colonial, dancing in the broken mirror, Yalfani.

ABSTRACT

Populism and imperialism use similar forms of domination against women who are considered subordinate and different, which are similar and parallel to each other in many dimensions. The novel "Dancing in a Broken Mirror", written by Mehri Yalfani, an Iranian immigrant woman writer, tries to convince the traditional society of Iran and the modern society of its host, Canada, to listen to its opposition. He, who was always considered a second-hand, alien, Subaltern and other element by his family and society throughout his life, deals with this category in his novel and has a critical approach towards both traditional and modern host societies. In this article, the answer to the question of the manifestation of "otherness" and the identity of immigrant women from two general perspectives in this novel has been analyzed interpretatively and descriptively, and it shows that not only in the traditional patriarchal society, the man is the main decision-maker in all matters. It is for women and women lose their human identity as Other, but also in the modern host society, immigrants, both men and women, and women in particular, are viewed as inferior and they must be subject to the system and culture that It is approved and emphasized by the western society, and it is among these other ideas that the dual character and identity of migrant women is formed, which leads them to a kind of inevitable regret from migration.

Cite this article: Shahroodi, Mahmood,Khalili jahantigh, Maryam, Barani, Mohammad,Shirkhani,Ahmad. (2023). Otherness female identity in the novel "Dancing in a broken mirror" by Mehri Yalfani based on post-colonial theory.

Journal of Lyrical Literature Researches, 21 (41), 135-154.
http//doi.org/:10.22111/jllr.2023.43964.3103

© The Author(s).

Publisher: University of Sistan and Baluchestan.

Extended Abstract

1.Introduction

Mehri Yalfani, a writer and translator living in Toronto, is one of the authors whose literature on immigration can be found in his works. He has mostly dealt with the social problems of Iranian women living abroad. In this research, the novel "Dancing in the Broken Mirror" written by Mehri Yalfani is examined and explored. This novel is the story of an immigrant woman who, after years of being away from her teenage love, immigrates to reach her and live with her son. The story is narrated from this woman's point of view, and in the course of the narration, the audience gets to know other immigrant characters, who are generally women. The story revolves around the female main character, who is the narrator, and deals with the dualities that exist within the character of this immigrant woman. Although the "other" issue is raised in the post-colonial theory in the relationship between the colonizer and the colonized, but in this novel it can be related to the relationship between the populist society and women who do not reflect the traditional view of themselves and have a modern western vision, as well as the relationship between immigrant women. or exile with the host society. Relationships based on which the personality is viewed through the eyes of the "other". With the thoughts that the female narrator has in this novel, she knows that in her country she is seen as a foreigner and "other" and in the host country, she will not find the position she was looking for and there she will be seen as " "Other" is viewed. Therefore, it has lost its identity and suffered from identity duality.The concept of "other" is a universal phenomenon in which it claims that "self" is the main subject and all others come under the heading of "other". The term "other" in general has a different meaning according to the meaning of each text. For the first time, "Simon de Beauvoir" proposed the idea that man is "subject" and woman is "other". In the introduction to the book "The Second Sex", which is considered one of the most important theoretical texts in the field of feminism of the 20th century, de Beauvoir states about the concept of "other" that the "other" class is as old as human thought. In the first societies, in the oldest mythologies, a person has found the dual expression of himself and the other. Basically, this duality does not belong to the sexual division and is not dependent on empirical facts.Women are discussed as "other" because they are dependent on their men. The situation of third world women is even more pathetic. They are discriminated against in two ways: first by their men and then by the white upper class. Third world women are discriminated against based on sex, color and class. The psychological reason behind the behavior of women as "other" is to subjugate them under patriarchal domination and use their position when needed. In her article titled "Can the Subaltern Speak", Spivak emphasizes some of the problems of Third World women that have never been mentioned in the international context. Spivak's writings reflect the struggle of women and oppressors in third world countries. Feminism as a theory cannot pay attention to the views and aspirations of all women in the world. Regional differences in each time and place that play a key role in their formation should be openly examined (Spivak, 1981: 268-241). Postcolonial feminism precisely refers to the formation of a new type of colonialism within the colonial discourse. In fact, colored women and their cultural, racial, ethnic, and value barriers have been marginalized by white women this time, and this indicates another oppression by white women. Spivak is not against feminism, but many of his arguments reinforce the basic principles of feminism. She states the fact that there are differences in race, class, religion, civilization and culture among women. Feminism needs to focus on the differences between women and help them achieve their personal goals. Subaltern was one of the main concepts of Spivak's famous article. The word Subaltern was first used by Antonio Gramsci, an Italian Marxist, in relation to subordinate social groups. Groups that lack the unity and organization of powerful groups and the subject of the hegemony of the ruling classes (Gramsci, 1971: 14). Although these groups constitute a large part of the society, they are ignored by the ruling classes of the society due to the fact that they do not have a coherent

organization and also do not have powerful means of mass communication such as influential media in the society.

2-Research methodology

In the present study, the authors try to investigate other species and their role in shaping the identity of the immigrant personality with the analytical-interpretive-interpretive method. Analytical-interpretive-interpretive method is a type of text analysis and description with a qualitative approach to the thoughts of post-colonial theorists, especially Spivak, and discusses the analysis of the formal, implicit and hidden content of the author's message in the division of "other" species.

3-Discussion

Other effects in the novel under review can be discussed and pursued from two general perspectives:

A) Traditional populist society looks at women as other: In the traditional society depicted in the novel "Dance in the Broken Mirror", as Spivak says about the populist society of India, women are considered secondary sex. They don't have a chance to express their thoughts and opinions and are strongly influenced by the domineering society, they serve the beliefs of the men of their society. Humans are essentially social creatures. That is, their identity is a forced product of desires and wishes that the society has cultivated in them (Tang, 2013: 67). In this traditional society, women are viewed as something else. This type of view of women starts from within the family. The dreams of young girls in a traditional family are destroyed. Parents are against girls studying and entering university and society and going to work. A mother's wish for her daughter is to give her a husband. If boys go to university and study. In the traditional populist society depicted in this novel, the view of women as "other" is significant from several perspectives:

1. Her otherness in opposition to the patriarchal system, when she lives as a daughter in her father's house. The female main character of the novel narrates very little about her childhood and adolescence and about the time before falling in love and getting married. This means that the woman is unhappy with her life in her father's family. This regret and unhappiness can be found in his words. In fact, a woman's paternal family with patriarchal characteristics is a manifestation of a society in which a woman does not dare to express herself and express her opinion. By falling in love and establishing a relationship with a man, the female narrator expresses her opposition to the rules of her family, which is the epitome of a populist society. After his romantic relationship cannot save him from the environment of his father's house, he resorts to another means such as migration to free himself from the straits of a crisis.

The hegemony of patriarchal discourse is visible throughout society, even women are affected by this hegemony, and the patriarchal view and behavior towards women can be observed even by women themselves, such as the mother or even the narrator himself as the mother-in-law, who has the same traditional dominant view towards women. Marjan is his bride.

2. His otherness when he questions the class system of his society and family and chooses a man lower than his class as his wife. On the other hand, he does not follow the patriarchal system and decides to shape his future life without his father's consent. Therefore, he is rejected from the family by the patriarchal system, which here consists of father and accompanying mother. The view of the Bawar class creates a kind of alienation in the family of a woman who does not consider her husband to be of the same rank as hers. The mother of the family, more than others, adheres to this class point of view, that's why the most conflict and confrontation between the woman's husband - culture - and her mother occurs in the story. Her husband's hatred is due to his mother's class perspective to the extent that it affects both of their lives. So much so that there is an impression that Farhang is willing to accept the difficult conditions of living with her, not because he is in love with her, but because of his revenge against his wife's mother and the failure of his class perspective, he consented to this marriage.

3. Her otherness when she does not treat her husband according to the custom of the patriarchal society. She does not surrender to him and keeps her husband away from her. She does not bear

children for her husband and aborts her child without his husband's permission. The words and actions of the narrator in this novel are reminiscent of feminists' thoughts and opinions about women and their role in the family. John Stuart Mill believed that society had established false moral standards that hurt women. Most of the "virtues" that are praised in women are actually negative traits that prevent women from advancing towards their human personality. He admitted that the time-consuming and breath-taking duties of a wife and mother, which make any kind of mental concentration impossible with their multi-part nature, prevent him from succeeding in any profession (Tong, 2013: 43-44). The fact that the woman-narrator does not allow her husband to have marital relations and responds negatively to her husband's insistence to have a child and even aborts the unwanted child (Yelfani, 1999: 159), is in harmony with the thoughts and opinions of a group of feminists.

B) The female other in the modern host society: In the modern host society, immigrants, both male and female, are viewed as different and must be subject to a system that is approved and emphasized by the western society. "The contrast that Western discourse creates about the East naturally uses another fundamental contrast, and that is the contrast between men and women. As a rule, the West is masculine - conscious, rational, productive and orderly - while the East is the feminine pole - irrational, passive, irregular and emotional - this is the opposite" (Bertens, 2011: 236). Immigrants put aside many of the norms that they belonged to in their society and join people who have a new and different life. Immigrants, who are generally from eastern societies, prefer the west as the core and the center over the east as the periphery and the other. It follows such an understanding that domineering tendencies are formed in the West, and the opposite point is the feeling of nothingness, inferiority, and feeling of subservience in the Eastern immigrants; To the extent that Western culture considers that which is not Western or related to the West and the center as something else and rejected (Ashcroft, 2011: 32). Although this issue applies to all immigrants, it is doubly so in the case of immigrant women. The "other" look at the character of the female immigrant - the narrator - in the host land has various perspectives:

1- His otherness among his son's family in Toronto, Canada. When his son dies, he is considered by his daughter-in-law as a burden and an extra person. When the main character of the woman leaves her motherland and enters the host society, she actually loses her social class and in the host society, she is reduced to the position of the lower class of the society, who is forced to serve in order to find shelter for herself. Do something. However, the woman is not satisfied to return to her homeland and free herself from this low social position. One of the reasons for this can be the existence of individual and social freedoms in the host society. Let's not forget that the immigrant woman writer has achieved a privilege that is the fruit of her migration: the immigrant woman can speak. A person who has lived for years in a traditional closed society and far from individual and social freedoms - especially for women - now has the opportunity to live the way he wants without being judged and investigated by the society and government system. take This fear of scandal in the society can be seen in the woman's conversation with her son. When the boy knows that culture was not his father.

2- The otherness of the narrator in the western society as an immigrant and oriental woman. Most of the immigrant characters depicted in this novel are in the middle of adapting to the new society, and according to Homi Baba, they are trying to achieve a dual identity in the in-between space where a trammel or hybrid identity is formed. This "in-between" space, which Baba likens to the third space, creates an argumentative condition that does not have the symbols and meanings of culture, coherence and stability of its past (Bhabha, 1994: 5). They try to match their behavior and speech with the host society. This similarity includes the type of clothing and eating habits to the types of family and social relationships, for example, the narrator says: "Alborz also made me eat McDonald's" (Yelfani, 1999: 39). One of the examples that is repeated many times in this novel is that the immigrants change their names in such a way to match the common names in the host society. On the other hand, changing the name is an effort on the part of the immigrant characters so that they are not seen as "other" in the host society, and in this way they try to convince the host society that they are insiders. Of course, this kind of behavior of immigrants is not approved from the point of view of the storyteller, and it is

accompanied by a kind of ridicule from him. Therefore, the irrational narcissism of immigrants to the West cannot be accepted from the narrator's critical point of view, which includes the author's hidden thoughts in the novel. Especially the immigrants who try to adopt the western lifestyle without any shortages and sometimes more aggressively than the westerners themselves. These immigrants try to achieve a new identity by forgetting their past; Because the Subaltern identity is a distinct identity, and the Subaltern "consecrates dualism and cultural multi-foundation" (Barry, 1999: 198), and of course, it is this identity hybridity that challenges the colonizer, because the immigrant is also a part of the destination society and it is not.

4-Conclusion

In this article, looking at the concept of Subaltern and alien in post-colonial theory, the manifestations of "other" were discussed from two general perspectives in the novel Dancing in the Broken Mirror by Mehri Yalfani: A) In the traditional patriarchal society depicted in this novel, the "look" The "other" to the woman can be proposed from several perspectives: 1. Her otherness in opposition to the patriarchal system, when she lives as a daughter in her father's house and challenges the rules of the patriarchal system with her secret love relationship. 2. His otherness, when he does not accept the class system of his society and family and chooses a man lower than his class as his wife. 3. Her otherness, when she does not treat her husband according to the customs of the populist society. The words and actions of the narrator in this novel are reminiscent of feminists' thoughts and opinions about women and their role in the family. B) In the modern host society, immigrants, both men and women, are viewed as different and must be subject to the system that is approved and emphasized by the western society. The character of immigrant women is formed among these othernesses. The "other" look at the character of the immigrant woman - the narrator - in the host land has various perspectives: 1. Her being another among her son's family in Toronto, Canada. 2. Her otherness in the western society as an immigrant and oriental woman. According to Homi Baba, most of the immigrant characters depicted in this novel are trying to achieve a dual identity in the in-between space, in which a trammel or hybrid identity is formed. They try to match their behavior and speech with the host society. This similarity includes the type of clothing and eating habits to the types of family and social communication. Of course, this kind of behavior of immigrants is not approved from the point of view of the storyteller, and it is accompanied by a kind of ridicule from him. Therefore, the irrational narcissism of immigrants to the West is not acceptable from the narrator's critical point of view, which includes the author's intellectual hidden thoughts in the novel.The character of the narrator in the discussed novel is multiplicity and heterogeneity. The creation of a fictional character called Roya by the main female character shows this duality within her character. He "other" shows his existence in a character with the same name as himself. The imaginary dream is actually the character's hidden dreams and desires that are manifested in this imaginary character. There is an internal contradiction in the narrator's speech and actions. He has repeatedly stated that he will not return to Iran because there is no one and nothing left there to be attached to. But on the other hand, we see that he behaves like a traveler in the West and someone who is not going to stay there for a long time. Despite the fact that he does not say that he wants to return to Iran, we can see from his behavior and speech that life in the West is not compatible with his mentality. All his memories and identity are in Iran and he feels identityless in a foreign land. In the end, he asks his grandson to return his body to his motherland.

5-References

Ahmadzadeh, Shideh.(2011). *Migration in literature and art*. Tehran: Sokhan.

Ashcroft, B. Griffith and H, Tiffin(2007). *Post-colonial Studies; The Key Concepts*. , 2nd Edition. London: Routledge.

Ashcroft, B. Ahluwalia, P. (2008).*Edward w.said.* Translated by Ahmad Shirkhani. Kerman: hazaar.

Ashcroft, B. Ahluwalia,P.(2011). *The empire writes back*. Translated by Haji Ali Sepahvand. Tehran: Narenjestan Kitab.

Barry, P.(1999). *Beginning Theory: An Introduction to Literary and Cultural Theory*. Chennai: T. R Publications.

Bertens, J. W.(2003) *Basics of literary theory*. Translated by Mohammad Reza Abul Qasimi. Tehran: Mahi.
Bhabha, H. K.(1994). *The Location of Culture*. London: Routledge Classics. 1994.
De Beauvoir, S.(1988). *Introduction. The Second Sex.* Trans. and ed. H. M. Parshley. London: Picador. pp13 – 29.
Edgar, A. Sejvik. P.(2007). *Basic concepts of cultural theory*. Translated by Mehran Mohajer and Mohammad Nabavi. Tehran: Agah.
Fallah, Gh, Sojudi and Barmaki.(2015). "Challenge of elements of identity of motherland and host in the interdiscursive spaces of migration in novels of Persian migration literature". *Bimonthly journal of language essays*. D7. No. 15 (22 in a row). pp. 19-42.
Farahmandfar, M. Nojomian. A. (2012). Corrosion of identity in postcolonial theory: a case study of the movie The Pianist by Roman Plansky. Letter of performing arts and music. Course 3. 6. pp. 63-73.
Gramsci, A.(1971). *Selections from the Prison Notebooks*, edited and translated by Quintin Hoare and Geoffrey Nowell Smith. London: Lawrence and Wishart.
Hall, S. du Gay,P. (1996). Questions of Cultural Identity. London:Sage.
Huddart, D.(2006). *Homi K Bhabha*. London and New York: Routledge.
Ignatieff, M.(1994). *Blood and Belonging: Journeys into the New Nationalism*. London: Vintage.
Jackson, M.(2002). *The exterminating angel: reflections on violence and intersubjective reason. Focaal, European Journal of Anthropology*. 39. pp 137-148.
Kristeva,J. Marcono,D.D. York,A.(2009). *Alien body*. Compiled and translated by Mehrdad Parsa. .Tehran: Rokhdade no(new event). pp. 47-70
Lawler, S.(2012). *Identity: sociological perspectives*. Translated by Mahnaz Farhamand. Tehran: Jameshenasan.
Leitch, Vincent. B, Cain, William. E (2001). *The Norton Anthology of Theory and Criticism*. London: W.W. Norton& Company.
Memmy, Albert. The face of the colonizer, the face of the colonized. Translated by Homa Natiq. Tehran: Kharazmi. 1956.
Merton, R.(1957). *Social Theory and Social Structure*. Glencoe, III. Free Press.
Nojomian, A.(2016). "Translated lifestyle: a semiotic-phenomenological analysis of the translator of pains by Jhumpa Lahiri", *Journal of Literary Criticism and Theory*, first year, first period, serial number 1, pp. 9-14.
Rubin, G. *The traffic in Women: notes on the "political economy" of sex*. In R. Reiter (ed.) Toward an Anthropology of Women. New York: Monthly Review Press. 1975.
Said,E.(1991). *Orientalism*. Harmonsworth: Penguin.
Said, E. (2014).*The role of the intellectual*. Translated by Hamid Azdanlou. Tehran: Ney.
Shahmiri, A.(2009). *Post-colonial theory and criticism.* Tehran: Scientific.
A Spivak, G. C.(1987). "A Literary Representation of the Subaltern: A Woman‟s Text from the Third World." *In Other Worlds: Essays in Cultural Politics*. New York: Methuen. Pp 241 – 268.
Tong, R.(2013). *Criticism: A Comprehensive Introduction to Feminist Theories*. Translated by Manije Najm Iraqi. Tehran: Ney.
Tyson, L.(2007). *Theories of contemporary literary criticism. Translated by Maziar Hosseinzadeh and Fatemeh Hosseini*. Tehran: Negah Emrooz: Hekayat Novin Qalam.
Zarafa, M.(1989). *Fiction, novels and social reality*. Translated by Nasrin Parvini. Tehran: Foroughi.
Yalfani, M. (1999). Dancing in a broken mirror. Tehran: Niloofar.

پژوهشنامه ادب غنایی

شاپا چاپی: ۵۷۳۷-۲۰۰۸
شاپا الکترونیکی: ۵۰۱۱-۲۵۳۸

Homepage: https://jllr.usb.ac.ir

هویت زنانهٔ دیگری در رمان "رقص در آینهٔ شکسته" از مهری یلفانی با تکیه بر نظریهٔ پسااستعماری

محمود شاهرودی [۱] ✉ | مریم خلیلی جهان تیغ [۲] | محمّد بارانی [۳] | احمد شیرخانی [۴]

۱- نویسنده مسئول، دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی دانشگاه سیستان و بلوچستان،زاهدان.ایران. رایانامه:mshahroodi@stu.usb.ac.ir

۲- استادگروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه سیستان و بلوچستان.زاهدان،ایران. رایانامه: khalili@lihu.usb.ac.ir

۳- دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه سیستان و بلوچستان.زاهدان،ایران. رایانامه: barani@lihu.usb.ac.ir

۴- استادیارگروه زبان و ادبیات انگلیسی دانشگاه سیستان و بلوچستان،زاهدان،ایران. رایانامه: ahmadshirkhani@lihu.usb.ac.ir

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۸/۲۱
تاریخ بازنگری:۱۴۰۱/۱۰/۱۳
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۰/۱۳
تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۷/۰۱

کلیدواژه‌ها:
هویت، دیگری، پسااستعمار، رقص در آینهٔ شکسته، یلفانی.

چکیده

مردمحوری و امپریالیسم اشکال مشابهی از سلطه را علیه زنان که زیردست و غیر تلقی می‌شوند، به کار می‌برد که در بسیاری از ابعاد، مشابه و موازی یک‌دیگرند. رمان "رقص در آینهٔ شکسته"، اثر مهری یلفانی، نویسندهٔ زن مهاجر ایرانی، سعی دارد جامعهٔ سنتی ایران و جامعهٔ مدرن میزبان خود؛ یعنی کانادا را متقاعد به شنیدن صدای مخالف خود کند. او که همیشه و در طول حیات خود از سوی خانواده و جامعه، عنصری دست دوم، بیگانه، فرودست و دیگری تلقی می‌شده به طرح این مقوله در رمان خود می‌پردازد و رویکردی انتقادی نسبت به هر دو جامعهٔ سنتی و مدرنِ میزبان دارد. در این مقاله، پاسخ به سوالِ چگونگی جلوه‌های "دیگری" و هویت زن مهاجر از دو منظر کلی در این رمان مورد تحلیل تاویلی و توصیفی قرار گرفته است و نشان می‌دهد که نه تنها در جامعهٔ مرد سالار سنتی، مرد تصمیم گیرندهٔ اصلی در همهٔ امور برای زنان است و زن به عنوان دیگری، هویت انسانی خود را از دست می‌دهد بلکه در جامعهٔ مدرنِ میزبان نیز، به مهاجران اعم از زن و مرد و به زن به طور اخص به عنوان فرودست نگریسته می‌شود و آنان باید تابع نظام و فرهنگی باشند که از سوی جامعهٔ غربی مورد تایید و تاکید قرار می‌گیرد و در میان این دیگر انگاری‌ها است که شخصیت و هویت دوگانهٔ زنان مهاجر شکل می‌گیرد که آن‌ها را به نوعی ندامت گزیرناپذیر از مهاجرت می‌کشاند.

شاهرودی، محمود ؛ خلیلی جهانتیغ، مریم؛ بارانی، محمد؛شیرخانی، احمد. " هویت زنانهٔ دیگری در رمان "رقص در آینهٔ شکسته" از مهری یلفانی با تکیه بر نظریهٔ پسااستعماری " پژوهشنامه ادب غنایی، دوره ۲۱(۴۱)، ۱۵۴-۱۳۵.

http//doi.org/:10.22111/jllr.2023.43964.3103

ناشر: دانشگاه سیستان و بلوچستان.

© نویسندگان.

۱. مقدمه

رمان دربرگیرندهٔ حقیقت و واقعیتی است که از لحاظ نظری مقدم بر خود رمان است یعنی حقیقت و واقعیتی کاملا متمایز و فراتر از آن دنیایی که ارائه می‌کند. آن چه رمان نویس برای کار در نظر می‌گیرد «در ابتدا مجموعه‌ای خاص از روابط واقعی اجتماعی است و بعد مجموعه‌ای خاص از اوضاع عقیدتی است که برای آن روابط به کار می‌رود»(زرافا،۱۳۶۸: ۷۹). آفرینندهٔ اثر ادبی، فاعل فردی نیست بلکه فاعل فرافردی و جمعی است که دغدغه‌های گروه اجتماعی خاصی را در جامعهٔ خویش نمایندگی می‌کند و سرگذشت این طبقهٔ اجتماعی را در قالب ادبی –رمان– بیان می‌کند. در جامعهٔ سنتی مردمحور، تفکر سلطهٔ مرد که جزو ارزش‌ها و منافع عمومی جامعه به حساب می‌آید، احساس می‌کند که سرباز زدن زنان از پذیرش هر جنبه از نقش های سنتی، لزوما به فروپاشی خانواده و انحطاط اخلاقی همهٔ جامعه منجر می‌شود(تایسن،۱۳۸۷: ۱۸۷). کسانی که در برابر این تفکر غالب جامعه مقاومت می‌کنند، از سوی طبقهٔ حاکم، عناصری نامحرم و غیر به حساب می‌آیند. از سوی جامعه طرد می‌شوند و به گفتهٔ ادوارد سعید تبعیدی جامعه به شمار می آیند. این گونه تبعید حالتی استعاره‌ای دارد و به افراد روشنفکری اطلاق می‌شود که با جامعهٔ خود در تضادند. «در این مفهوم متافیزیکی، شخصیت در حالت بی‌قراری، تحرک، اغتشاش دائمی و بر هم زدن آرامش دیگران است»(سعید،۱۳۹۴: ۹۱). بخشی از شخصیت‌های مهاجر از این گونه افراد هستند. عقیدهٔ مهاجرت به عنوان باور بخشی از مردم یک جامعه، به ویژه در جهان سوم واقعیتی انکار ناپذیر است. مهاجر در طول زندگی در جامعهٔ خویش، هنجارهایی را آموخته است که بسیاری از آن‌ها در سرزمین جدید بی‌اعتبار است. بنابراین موقعیتی متناقض را تجربه می‌کند. از یک‌سو بیش‌تر ارزش‌هایی که در طول زندگی در خانواده و محیط اجتماعی خویش آموخته است، در جامعهٔ میزبان کاربردی ندارد و مورد بی‌توجهی و فراموشی قرار می‌گیرد و از سوی دیگر، قوانین و هنجارهای جامعهٔ جدید جایگزین ارزش‌های گذشتهٔ فرد شده به آرامی در شخصیت او درونی می‌شود. گاهی در این موقعیت جدید، مهاجر روشن اندیش خود را فردی تبعیدی می‌داند که «در یک حالت برزخ زندگی می‌کند؛ نه کاملا یک پارچه در مکان جدید و متعلق به آن جاست و نه کاملا از بند مکان قدیم آزاد شده است. او نیمه مشغول و نیمه گسیخته؛ از یک سو دلتنگ است و حامل احساساتی جریحه‌دار، و از سوی دیگر تقلید کننده‌ای است ماهر یا طرد شده‌ای در خفا»(سعید،۱۳۹۴: ۸۷). مهاجر مجبور به ترک ارزش‌ها و باورهایی می‌شود که هویت او را شکل داده‌اند. بنابراین دچار بحران هویتی و آشفتگی‌های ذهنی می‌گردد.

۱-۱-مهری یلفانی

مهری یلفانی نویسنده و مترجم مقیم تورنتو، یکی از نویسندگانی است که ادبیات مهاجرت را می‌توان در آثار او یافت. وی بیش‌تر به مشکلات اجتماعی زنان ایرانی مقیم خارج از کشور پرداخته است. او از معدود نویسندگانی است که در خارج از ایران می‌نویسد و آثارش در ایران منتشر می‌شود. کتاب‌های "افسانهٔ ماه و خاک"، "پرستو"، "رقص در آینهٔ شکسته" و "سکوت تهمینه" از جمله آثار او است. رمان رقص در آینهٔ شکسته در لیست نهایی جایزهٔ برترین کتاب سال قرار داشت ولی موفق به دریافت آن نشد. بعضی از آثار خانم یلفانی به انگلیسی ترجمه شده‌اند و مورد توجه منتقدان کانادایی قرار گرفته‌اند.

۲-۱-مسالهٔ پژوهش

در این پژوهش، رمان "رقص در آینهٔ شکسته" نوشتهٔ مهری یلفانی مورد بررسی و کاوش قرار می‌گیرد. این رمان، سرگذشت زنی مهاجر است که پس از سال‌ها دوری از عشق دوران نوجوانی، برای رسیدن به او و هم چنین زندگی با پسرش به مهاجرت تن درمی‌دهد. داستان از زاویهٔ دید این زن روایت می‌شود و در ضمن روایت، مخاطب با شخصیت‌های مهاجر دیگر –که عموما زن هستند– نیز آشنا می‌شود. داستان حول محور شخصیت اصلی زن که همان راوی است، شکل می‌گیرد و به دوگانگی‌هایی شخصیت این زن مهاجر می‌پردازد. مسالهٔ "دیگری" هر چند در نظریهٔ پسااستعماری در رابطهٔ میان استعمارزده و استعمارگر مطرح می‌شود اما در این رمان می‌توان آن را به مناسبات میان جامعهٔ مردمحور و زنانی که نگاه سنتی به خویش

را برنمی‌تابند و دارای بینش مدرن غرب‌گرا هستند و نیز مناسبات میان زن مهاجر یا تبعیدی با جامعهٔ میزبان وارد نمود. مناسباتی که بر اساس آن‌ها، به شخصیت به چشم "دیگری" نگریسته می‌شود. با تفکراتی که راوی زن در این رمان دارد، می‌داند که در ایران به او به چشم یک بیگانه و "دیگری" می‌نگرند و در سرزمین میزبان نیز، جایگاهی را که در پی آن بوده پیدا نمی‌کند و در آن جا نیز با نگاه "دیگری" نگریسته می‌شود. بنابراین هویت خویش را از دست داده و دچار دوگانگی هویتی شده است. مسالهٔ تحقیق حاضر بررسی نوع نگاه جامعهٔ مبدا و مقصد به شخصیت اصلی رمان به عنوان زنی با عقاید متفاوت و پاسخ به این پرسش‌ها است: ۱-چرا به زن- راوی در خانواده و جامعهٔ تصویر شده در این رمان، به چشم "دیگری" نگریسته می‌شود؟ ۲-نگرش متفاوت و زن‌مدارانهٔ نوین شخصیت، چه تاثیری در نوع نگاه دیگرانگارانهٔ جامعه به او دارد؟ ۳-نوع نگاه زنان به خود، چه در جامعهٔ خویش و چه در سرزمین بیگانه به عنوان مهاجر چگونه است؟ ۴-در این فضای بینابین، زن مهاجر چگونه به هویت خویش دست می‌یابد؟

۳-۱-پیشینهٔ پژوهش

پژوهش‌های ارزشمند بسیاری در نظریهٔ پسااستعماری و مهاجرت و مفهوم "دیگری" که یکی از مفاهیم اساسی این حوزه است، صورت گرفته است. همچنین پژوهش‌هایی نیز دربارهٔ عناصر هویت‌ساز شخصیت مهاجر منتشر شده است. از جمله فلاح، سجودی و برمکی در مقالهٔ خویش به مطالعه عنصرهای هویت‌ساز شخصیت مهاجر در چند رمان مهاجرت فارسی پرداخته و چالش‌های هویتی پس از مهاجرت سوژهٔ انسانی از سپهر نشانه‌ای سرزمین خود به سپهر نشانه‌ای سرزمین دیگری را بررسی کرده‌اند(فلاح و دیگران،۱۳۹۵: ۴۲-۲۰). ورزنده و ابراهیمی نیز به مقایسهٔ تطبیقی شکل‌گیری هویت ترامللی یا فراملی زن شرقی در آثار لاهیری و مزارعی از دیدگاه هومی بابا پرداخته و به این نکته عنایت داشته‌اند که هویت ترامللی[۱] تا چه اندازه عناصر هویت ملی فرد مهاجر را در خود جای داده یا به چالش کشیده است(ورزنده و ابراهیمی،۱۳۹۱: ۱۹۰-۱۵۹). فرهمندفر و نجومیان در مقاله‌ای با مطالعه و تحلیل فیلم پیانیست اثر رومن پلانسکی به تشریح محورهای مهم نظریهٔ پسااستعماری به ویژه هویت و بررسی کاربست این مفاهیم در این فیلم پرداخته‌اند(فرهمندفر و نجومیان،۱۳۹۲: ۷۳-۶۳). تاکنون پژوهش ارزشمندی دربارهٔ رمان "رقص در آینهٔ شکسته" انجام نشده است. هم‌چنین هیچ پژوهشی به دیگرانگاری زن ایرانی در جامعهٔ خویش و نیز در سرزمین میزبان در رمان مهاجرت "رقص در آینهٔ شکسته" نپرداخته است.

۴-۱-روش پژوهش

در پژوهش حاضر، نگارندگان می‌کوشند با روش تحلیلی-تاویلی-تفسیری به بررسی گونه‌های دیگری و نقش آن ها در شکل‌بخشی هویت شخصیت مهاجر بپردازند. مقصود از روش تحلیلی- تاویلی- تفسیری، نوعی تجزیه و تحلیل و توصیف متن با رویکرد کیفی به اندیشه‌های نظریه‌پردازان حوزهٔ پسااستعماری به ویژه اسپیواک است و تحلیل محتوای صوری، ضمنی و پنهانی پیام نویسنده را در تقسیم‌بندی گونه‌های "دیگری" مورد بحث قرار می‌دهد.

۲-چارچوب نظری تحقیق

۱-۲-هویت و مهاجر

از مفاهیم مهم مرتبط با رمان مهاجرت، هویت است. تعریف هویت بر خلاف رواج آن در میان عموم مردم و کاربرد رایج آن، بسیار پیچیده و دشوار است. مفهوم هویت دو معنای متناقض دارد: اولین معنای آن بیان‌گر مفهوم تشابه است. معنای دوم آن مفهوم تمایز دارد که به مرور زمان سازگاری و تداوم را موجب می‌شود. میکاییل جکسون با توجه به همین دو مفهوم هویت می‌گوید: «افراد با این شناخت عمل می‌کنند که انسانیت افراد هم زمان مشابه و منحصر به فرد است» (Jackson,2002:

[۱] Transnational

(140. همان طور که بسیاری از اندیشمندان اذعان کرده‌اند هویت‌های مختلف یک شخصیت بر یک دیگر تاثیر گذارند. این طور نیست که فرد یک هویت جنسیتی و بعد یک هویت نژادی و بالاتر از همه یک هویت جنسی داشته باشد، بلکه اشکال متعدد هویت نژادی، جنسی و سایر انواع هویت ها در تعامل متقابل هستند. پس انواع متعدد هویت در فرایندی تعاملی و متقابل، به صورت ترکیبی پویا و نه به صورت جمعی عمل می‌کنند. به باور استوارت هال، «هماهنگی و انسجام درونی که برای هویت اساسی است، یک امر طبیعی و ذاتی نیست، بلکه یک ساختار است که برای هر هویت بنیادی است... پس وحدت هویت‌ها در واقع در بازی قدرت و انحصار به وجود آمده و نتیجه‌ی یک کلیت اساسی و طبیعی یا اجتناب پذیر نیست، بلکه به یک فرآیند طبیعی شده و چند عاملی بستگی دارد»(Hall,1996: 56). یک تهدید برای مفهوم "خود" منسجم، این واقعیت است که هیچ کس فقط یک هویت ندارد و این هویت‌ها ممکن است با یک دیگر در تنش باشند. (مثلا هویت "مادر" و "عاشق" در رمان مورد بحث همواره در تنش با هم هستند). از سویی هویت، مفهومی ایستا نیست و پیوسته در حال شدن است و از نوعی پویایی بهره‌مند است. ملیت، نژاد، طبقهٔ اجتماعی، جنسیت، تجارب گوناگون، تغییرات مکانی و زمانی، و درک روزافزون افراد بخشی از دلایل این تحول و پویایی است(Bhabha,1994: 4). تهدید بعدی نیز از آن جا ناشی می‌شود که هویت، آن چه را که بدان تعلق ندارد، نفی می‌کند. جنگ میان اقوام مختلف در یک سرزمین و نیز کشمکش میان طبقات گوناگون در جامعه، بر مبنای این تصور به وجود می‌آید که تفاوت‌های اساسی هویتی میان گروه‌های متعدد وجود دارد. این درحالی است که تفاوت‌ها، ذاتی و طبیعی و در دسترس نیستند بلکه خلق شده‌اند(Ignatieff,1994: 79). وقتی بخواهیم خود را منحصر به فرد ببینیم، تفاوت‌های کوچک را آن‌چنان بزرگ می‌کنیم که تبدیل به مشخصات بارز و تعیین‌کننده می‌شوند. آن‌چه مشترک است کم‌اهمیت جلوه داده شده و آن‌چه متفاوت است، مورد تاکید قرار می‌گیرد، تا جایی‌که هویت‌ها متفاوت و متضاد به نظر می‌آیند. این دقیقا در مورد تفاوت‌های نژادی و قومی نیز صدق می‌کند، چون هیچ تضاد عینی و واقعی بین گروه‌های مختلف وجود ندارد(لالر،۱۳۹۴: ۱۶). تفاوت جنسی، اغلب به صورت عینی و با توجه به تفاوت‌های ظاهری نمود می‌یابد، اما در این جا نیز، تفاوت‌های کوچک تبدیل به تفاوت‌های بزرگ شده و باعث می‌شوند دو جنس، مخالف یک دیگر باشند. «در واقع، از دیدگاه طبیعی زنان و مردان بیش از هر چیز دیگری چون کوه‌ها، کانگوروها و نخل‌های آناناس به هم شبیه‌تر هستند... هر چند در یک سری صفات با هم تفاوت‌هایی دارند اما دامنهٔ این اختلافات ناشی از یک هم پوشی چشم‌گیر است. هویت منحصر به فرد جنسی، مستلزم سرکوبی هر گونه صفت زنانه در مردان و سرکوب صفات مردانه در زنان است»(Rubin,1975: 112). این برجسته سازی هویت جنسی، در رمان مهاجرت و در نظریه‌های پسااستعماری نمود می‌یابد. برای مثال اسپیواک از بحث فرودستی زنان در جوامع استعماری و پسااستعماری سخن می‌گوید و بیان می‌دارد که زنان در این جوامع از سرکوبی مضاعف رنج می‌برند(Spivak,1988: 287). مکان، نقشی انکارناپذیر در شکل‌گیری هویت فرد دارد. بنابراین شخصیت مهاجر با تغییر جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کند، دچار دگرگونی هویتی می‌شود. مهاجر همیشه در میان دو فضای گوناگون (اگر نگوییم متضاد) حرکت می‌کند و آن دو فضا را با هم مقایسه می‌نماید. هویت سوژهٔ آواره، هویتی متزلزل است که بر روی مرز ساخته شده است: در یک سوی مرز آدم‌های غایب قرار گرفته‌اند و در سوی دیگر آدم‌های بیگانه حضور دارند. تمام هویت آواره در این است که در این مرز فضایی استعاری ایجاد می‌شود. در این نگاه استعاری، از برخورد دو هویت بیگانه و غایب، هویت سومی به وجود می‌آید. این نگاه دوگانهٔ مهاجر (نگاه به گذشته از سویی و نگاه به آینده از سوی دیگر) باعث ایجاد موقعیتی می‌شود که هومی بابا از آن با عناوین «پیوندخوردگی[۲]»و «فضای سوم[۳]» یاد کرده است و نشانگر هویتی است که تمایل به فراموش کـردن هویـت ملی، دینی و قومی و نزدیک شـدن

[۲] Hybridity

[۳] Third space

بـه هویـت اسـتعمارگر دارد(Bhabha,1994:p.4) و نجومیان برای رسیدن به آن چهار استراتژی را قایل می شود: "تفاوت، همسانی، پیوند و ترجمه" یعنی مهاجر از ابتدای ورود به سرزمین میزبان می‌کوشد تا با ایجاد تفاوت در سبک زندگی خود نوعی تشخص و تمایز هویتی را با هویت میزبان برقرار سازد، یا خود را با فرهنگ میزبان وفق می‌دهد و از آن تقلید می‌کند تا با آن همسان شود و مورد پذیرش واقع گردد، یا سبک زندگی پیشین خود را با فرهنگ جدید در پیوند قرار می‌دهد، و یا برای عبور از فرهنگ گذشته و انتقال به فرهنگ تازه مدام به ترجمهٔ سبک‌های مختلف زندگی می‌پردازد تا سرانجام هویت جدید او به نوعی شکل گیرد(نجومیان،۱۳۹۵: ۱۵).

۲-۲-دیگری از دیدگاه پسااستعماری

نخستین اندیشمندی که مسالهٔ"دیگری" را در ارتباط میان استعمارگر و استعمار زده مطرح کرد، فرانتس فانون بود. او با بهره گیری از محورهای بحث هگل در پدیدارشناسی، مسالهٔ"دیگری" و "خود" را دربارهٔ سیاه پوستان بررسی کرد. هگل معتقد بود که خودآگاهی تنها در مواجهه با چیزی بیرون از خود صورت می‌گیرد و به این ترتیب خود همواره به دیگری وابسته است. ولی این وابستگی به دیگری صورت مهربانانه ای ندارد چرا که خود و دیگری هر یک می خواهند دیگری را بشناسند اما دوست ندارند شناخته شوند و برای کسب شناخت نبرد درمی‌گیرد(Leitch,2001: 626-628). فانون با توجه به این سخن هگل، استعمارزده را در جایگاه "دیگری" ای که نمی‌تواند نقش "خود" را بر عهده بگیرد ترسیم می‌کند؛ نکته‌ای که محور مباحث پسااستعماری شده است. اظهارات فانون در مقالهٔ "نژاد گرایی و فرهنگ" با آرای ادوارد سعید دربارهٔ "دیگری" و تقابل‌های دوگانه که غرب برای تعریف خود، میان شرق و غرب برقرار می‌کند، شباهت بسیاری دارد. با این تفاوت که در نظریات ادوارد سعید، مسایل نژادی و تقابل فرد سفیدپوست و سیاه‌پوست به مفاهیم کلی غرب و شرق تقسیم می‌شود. ادوارد سعید بر این باور است که غرب طی سالیان با تصویر کردن شرق به مثابهٔ دیگری / حاشیه در مقابل غرب به مثابه خود / مرکز، مجموعه‌ای از تقابل‌های دوتایی خلق کرده است که غرب و شرق را در تضاد با یک‌دیگر قرار می‌دهد(Said,1991: 24). غرب و شرق، تقابلی دوگانه را پدید می‌آورد که دو قطب آن به یاری هم، یک‌دیگر را تعریف می‌کنند. حقارتی که شرق‌شناسی به شرق نسبت می‌دهد، هم زمان به شکل‌گیری برتری غرب نیز خدمت می‌کند. «ابداع شرق به منزلهٔ "غیر" (دیگری) ضروری است، به نحوی که غرب از طریق توسل جستن به چنین مقایسه‌ای قادر به تعریف خود و تقویت هویت خویش خواهد بود»(اشکرافت و اهلووالیا،۱۳۸۸: ۶۸). غرب همواره در "مرکز" قرار دارد و شرق یک "دیگری" حاشیه‌ای محسوب می‌شود. چاکراورتی اسپیواک بر مبنای نظریات ژاک لاکان دربارهٔ"دیگری کوچک" و "دیگری بزرگ"، اصطلاح دیگری‌سازی[۴] را وضع کرد که به فهرست اصطلاحات نظریهٔ پسااستعماری افزوده شد. اسپیواک دیگری‌سازی را برای نام‌گذاری فرایندی که گفتمان امپریالیستی از طریق آن دیگری‌هایش را خلق می‌کند، وضع کرده است. در حالی که "دیگری بزرگ" در رابطه‌ای که سوژه در آن تولید می‌شود در حکم مرکز میل یا قدرت است، "دیگری کوچک" سوژه‌ای نادیده انگاشته شده یا مهار شده است که گفتمان قدرت آن را خلق می‌کند. در تعریف اسپیواک دیگری‌سازی فرایندی دیالکتیکی است، زیرا "دیگری بزرگِ" استعماری، خود هم زمان با تولید "دیگری‌های کوچک" استعمارزده‌اش به مثابهٔ سوژه ساخته می‌شود(Ashcroft,2007: 157). هومی بابا باور دارد که در فرایند استعمار، "خود" و "دیگری" به هم قفل شده‌اند و نمی‌توانیم به سادگی تصور کنیم که گروهی بر گروه دیگری مسلط شده‌اند(Huddart,2006: 44). استعمارگر در عین داشتن برتری و تسلط، همواره درگیر اضطراب‌ها، تشویش‌ها و نگرانی‌های غیر منتظره است. تحلیل بابا از نمایش "دیگری" کاملا بر محور نظریات روانکاوانه استوار است و همین امر موجب شده است که منتقدان، آرای او را به

[۴] Othering

چالش بکشند. از منظر آنان چنین تاویلی از سائق‌های کنش استعماری، توجیه‌کنندهٔ امیال قدرت‌طلبانه و استعمارگرانهٔ قطب‌های قدرت است و گویی برآمده از تصمیم‌گیری‌ها و امیالی ناخودآگاه است که عملا راهی برای محکوم کردن مسئولان فجایع استعمارگری باقی نمی گذارد(شاهمیری،۱۳۸۹: ۱۲۳). هومی بابا در بررسی رابطهٔ استعمارگر و استعمارزده به مرز بین این دو و اتفاقاتی که در آستانه[۵] می‌افتد بیش‌ترین توجه را نشان می‌دهد تا جایی که آن را آستانه‌ای[۶] می‌خواند(Huddart,2006: 7).

۳-۲-زن جهان سوم و مفهوم "دیگری"

مفهوم "دیگری" یک پدیدهٔ جهانی است که در آن ادعا می‌کند "خود" سوژهٔ اصلی است و بقیه همه تحت عنوان "دیگری" می‌آیند. اصطلاح "دیگری" به طور کلی، بر طبق مفهوم هر متن دارای اهمیت متفاوتی است. نخستین بار "سیمون دوبووار" این عقیده را مطرح کرد که مرد "سوژه" است و زن "دیگری". دو بووار در مقدمه‌ای بر کتاب "جنس دوم" که یکی از مهم‌ترین متون نظری در عرصهٔ فمینیسم قرن بیستم به شمار می‌آید، دربارهٔ مفهوم "دیگری" بیان می‌دارد که قشر "دیگری" دیرینه‌ای به قدمت تفکر بشری دارد. در جوامع نخستین، در قدیمی‌ترین اسطوره‌شناسی‌ها، شخص بیان دوگانهٔ خود و دیگری را یافته است. اساسا این دوگانگی متعلق به تقسیم جنسی و وابسته به حقایق تجربی نبوده است. عناصر زنانه در ابتدا در چنین جفت‌هایی مانند ورونا – میترا، اورانوس – زئوس، خورشید – ماه، روز – شب مورد بحث بود بیش‌تر از این که در تقابل میان خدا و شیطان، خوش بختی و بدبختی، راست و چپ، خدا و لوسیفر (شیطان) باشد. دیگرگونگی یک مقولهٔ اساسی فکر بشر است(De Beauvoir,1988:pp. 16-17). زنان به عنوان "دیگری" مورد بحث قرار می‌گیرند زیرا آن‌ها وابسته به مردان‌شان هستند. وضعیت زنان جهان سوم حتی رقت انگیزتر است؛ آن‌ها از دو جهت مورد تبعیض هستند: ابتدا از سوی مردان‌شان و سپس از سوی طبقهٔ برتر سفید. زنان جهان سوم بر اساس جنس، رنگ و طبقه مورد تبعیض قرار می‌گیرند. علت روان‌شناختی در پس رفتار زنان به عنوان "دیگری" به انقیاد درآوردن آن‌ها تحت سلطهٔ پدرسالارانه و استفاده از وجود پست‌شان در هنگام نیاز است. اسپیواک در مقاله‌اش با عنوان"آیا فرودست می‌تواند سخن بگوید"، بر برخی از مشکلات زنان جهان سوم تاکید می‌کند که از آن‌ها هرگز در چارچوب بین المللی نام نبرده‌اند. نوشته‌های اسپیواک زمینهٔ کشمکش زنان و ستمگران در کشورهای جهان سوم را منعکس می‌کند. فمینیسم به عنوان یک نظریه نمی‌تواند به دیدگاه ها و آرزوهای همهٔ زنان در جهان توجه کند. باید تفاوت‌های منطقه‌ای در هر زمان و مکان که نقش کلیدی در شکل‌گیری‌شان بازی می‌کند به طور آشکار مورد بررسی قرار گیرد(Spivak,1981: 241-268). نوشته‌های اسپیواک دربارهٔ فمینیسم تاثیر بت‌شکنانه داشت. او به طور کلی برخی از فرضیات اساسی فمینیسم را به چالش کشید. همهٔ زنان مانند هم نیستند و تفاوت‌های زیادی حتی در میان زنان در خصوص طبقه، رنگ و دین وجود دارد. امید و آرزوی زنان اروپایی عموما از زنان قارهٔ آسیا متفاوت است. زنان اروپایی از تسلط مردمحور پیش‌تر آزاد شده‌اند. فمنیسم پسااستعماری دقیقا بر شکل‌گیری نوع جدیدی از استعمار در درون گفتمان استعماری اشاره دارد. در واقع زنان رنگین پوست و عقبه فرهنگی، نژادی، قومی، و ارزشی آنان این بار توسط زنان سفید پوست به حاشیه رانده شده است و این امر حکایت از سرکوبی دیگر، به دست زنان سفید دارد. اسپیواک مخالف فمینیسم نیست؛ بلکه بسیاری از استدلال‌هایش به اصول اولیهٔ فمینیسم نیرو می‌بخشد. او این حقیقت را تصریح می‌کند که تفاوت‌هایی در مورد نژاد، طبقه، مذهب، تمدن و فرهنگ میان زنان وجود دارد. فمینیسم نیاز دارد که بر تفاوت‌های میان زنان متمرکز شود و به آن‌ها کمک کند که به اهداف شخصی‌شان دست یابند. فرودست یکی از مفاهیم اصلی مقالهٔ مشهور اسپیواک

---

[۵] Threshold

[۶] Liminal

بود. واژهٔ فرودست[۷] را اولین بار آنتونیو گرامشی، مارکسیست ایتالیایی در ارتباط با گروه‌های اجتماعی زیردست به کار برد. گروه‌هایی که فاقد وحدت و سازمان گروه‌های صاحب قدرت و سوژهٔ هژمونی طبقات حاکم هستند(Gramsci,1971: 14). این گروه‌ها با این که بخش بزرگی از جامعه را تشکیل می‌دهند، به دلیل این که فاقد سازمان‌دهی منسجم هستند و نیز وسایل ارتباط جمعی قدرتمند از قبیل رسانه‌های تاثیرگذار در جامعه را ندارند، از سوی طبقات حاکم بر جامعه نادیده گرفته می‌شوند. از سویی فرودست با اصطلاح اقلیت نیز ارتباطی تنگاتنگ دارد. بنابراین فرودست به گروه‌هایی در جامعه اطلاق می‌شود که یا نسبت به گروه‌های دیگر جامعه شمار کمتری دارند؛ یا منافع آن‌ها با منافع طبقهٔ حاکم در تضاد است. بر همین مبنا زنان در جامعهٔ مردسالار، فرودست به شمار می‌آیند؛ زیرا هر چند از نظر تعداد در جامعه اکثریت را دارند؛ اما با توجه به این که منافع آنان در تضاد با منافع طبقهٔ مردسالار حاکم است، و ساختارهای قدرت حاکم، علائق و منافع آن‌ها را به حاشیه رانده است، به نحوی که زنان به لحاظ اجتماعی در جایگاهی فرودست قرار گیرند، در حکم اقلیت به شمار می‌آیند(ادگار و سج ویک،۱۳۸۷: ۴۷). اسپیواک با آوردن نمونهٔ بیوهٔ خود قربانی کننده در هند، با دلیل ثابت می‌کند که "فرودست نمی‌تواند سخن بگوید"(Spivak,1988: 308). آیین ساتی[۸] بصورت پراکنده در برخی مناطق دوردست هند برگزار می‌شد و عرفی متداول نبود. اسپیواک در کنار نقد رفتار جامعه مرد سالار هند، عملکرد امپراتوری انگلیس را نیز زیر سوال برد و بحث خود را با این ادعا به اتمام رساند که زن در جوامع استعماری اجازه بازنمایی خود را ندارد بلکه توسط قدرت‌های حاکم بر او بازنمایی می‌شود. همین فرایند بازنمایی است که حقیقت را باژگونه جلوه می‌دهد. مراسم ساتی بهترین نمونه در حمایت از این بحث است که زنان فرودست فرصت رد و بدل کردن عقایدشان را ندارند و نمی‌توانند جامعه را متقاعد کنند که صدای مخالف آن‌ها را بشنود.

۳-بحث و تحلیل

۱-۳. جلوه های دیگری در رمان "رقص در آینهٔ شکسته"

جلوه‌های دیگری در رمان مورد بررسی از دو منظر کلی قابل بحث و پیگیری است.

۱-۱-۳. نگاه جامعهٔ مردمحور سنتی به زن به عنوان دیگری

در جامعهٔ مردمحور سنتی، مرد همه‌کاره و تصمیم گیرندهٔ اصلی در همهٔ امور – چه امور سیاسی و اجتماعی و چه امور خانوادگی و خصوصی- است و زن به عنوان دیگری، تابع قوانین و اوامری است که از سوی چنین جامعه‌ای بر او تحمیل می‌شود. در این جامعه، زنان اجازهٔ تصمیم‌گیری دربارهٔ زندگی خویش را ندارند و به عنوان جنس دوم تلقی می‌شوند. برای مرد، زن جنس است – جنس تنها (مطلق). زن با ارجاع به مرد تعریف می‌شود و تشخص می‌یابد و نه مرد با ارجاع به زن؛ زن ضمنی، غیر اساسی است در مقابل اساسی. مرد "سوژه" است، او مستقل است – زن "دیگری" است (De Beauvoir,1988: 16). مفهوم "سوژه" و "دیگری" به قضیه‌ای اشاره می‌کند که فقط مردان حق دارند در جامعه زندگی کنند. مردان به تنهایی نمی‌توانند در جامعه زندگی کنند، بنابراین آن‌ها به زنان به عنوان حامیان‌شان می‌نگرند و با آن‌ها به عنوان ثانوی رفتار می‌کنند. تنها در این موقعیت است که آیین ساتی یک موضوع مهم می‌شود. هنگامی که شوهر می‌میرد، زن هیچ نقشی برای بازی ندارد جز این که به شوهرش در تودهٔ هیزم بپیوندد. در "آیا فرودست می‌تواند سخن بگوید؟" اسپیواک می‌گوید: تفسیر ایدئولوژیکی جنس در تاریخ استعمار و پس از آن، سلطهٔ مردانه را حفظ می‌کند. اگر در مفهوم محصول استعماری، فرودست تاریخی ندارد و نمی‌تواند سخن بگوید، فرودست به عنوان زن حتی عمیق‌تر در سایه

---

[۷] Subaltern

[۸] sati

است(Spivak,1988: 287). در جامعهٔ سنتی تصویر شده در رمان "رقص در آینهٔ شکسته" همان‌گونه که اسپیواک دربارهٔ جامعهٔ مردمحور هند می‌گوید، زنان جنس دست دوم محسوب می‌شوند. آنان فرصتی برای بیان اندیشه‌ها و عقاید خویش ندارند و به شدت تحت تاثیر جامعهٔ سلطه‌جو، در خدمت باورهای مردان جامعهٔ خویش هستند. انسان‌ها در بنیان، موجوداتی مخلوق اجتماع‌اند. یعنی هویت‌شان محصول جبری خواست‌ها و امیالی است که اجتماع در آن‌ها پرورانده است(تانگ،۱۳۹۳: ۶۷). به زن در این جامعهٔ سنتی به عنوان دیگری نگریسته می‌شود. منشاء این نوع نگاه به زن، خانواده است. آرزوهای دختران جوان در خانوادهٔ سنتی از بین می‌رود. والدین مخالف درس خواندن دختران و ورود آن‌ها به دانشگاه و جامعه و سر کار رفتن‌شان هستند. آرزوی مادر برای دختر، شوهر دادن اوست. در صورتی که پسران به دانشگاه می‌روند و درس می‌خوانند. «می‌خواستم بروم تهران ریاضی بخوانم و استاد دانشگاه بشوم ... مادرم نگذاشت. پدرم مخالفت کرد. مادرم نذر کرده بود، فکر دانشگاه رفتن را از سر به در کنم. می‌خواست شوهرم بدهد. دو پسرش در دانشگاه درس می‌خواندند، دیگر جایی برای من نبود ... مادرم گفت در دار دنیا یک دختر دارم. نمی‌گذارم ازم دور شود»(یلفانی،۱۳۷۹: ۱۱). یا «مادرم مرا جایی نمی‌برد. می‌گفت خوب نیست دختر زیاد توی مردم آفتابی شود. برادرهای کوچکم را با خود این ور و آن ور می‌برد»(همان: ۹۹). همهٔ امکانات و موفقیت‌ها برای پسرها و مردهاست و اگر بعد از مردها فرصتی دست داد، زن‌ها با صلاح‌دید مرد حاضر در زندگی خود (پدر، برادر، شوهر و ....) می‌توانند از آن بهره ببرند. «هر بار حاج آقا صحبت از خواستگار کرده، قبول نکردم و گفته‌ام می‌خواهم بروم تهران و درس بخوانم؛ و حاج آقا به مسخره خندیده و گفته دختر را چه به این کارها»(همان: ۱۲۳).

راوی زن این رمان بدون این که ادعای دغدغه‌های فمینیستی داشته باشد گاهی اظهاراتی دارد که به تفکرات فمینیستی نزدیک است. «با این حساب من خوش‌بخت‌ترم که بچه ندارم»(همان: ۱۶۳). یا «خودش را دوست نداشتم، بچه‌اش را می‌خواستم چه کار کنم. امید چه گلی به سرم زده بود که این یکی بزند؟ ... حامله شدم ولی سقطش کردم»(همان: ۱۵۹). در جامعهٔ سنتی دینی که سقط بچه حرام است او بدون اجازهٔ پدر بچه، او را سقط کرده است.

در جامعهٔ مردمحور سنتیِ تصویر شده در این رمان، نگاه به زن به عنوان "دیگری" ، از چند منظر قابل توجه است:

۱.دیگری بودن او در تقابل با نظام پدرسالاری، هنگامی که به عنوان دختر در خانهٔ پدری زندگی می‌کند. شخصیت اصلی زن رمان، بسیار کم از دوران کودکی و نوجوانی خویش و از دوران پیش از عاشق شدن و ازدواج خویش روایت می‌کند. این موضوع به این معنا است که زن از زندگی در درون خانوادهٔ پدری ناخشنود است. این حسرت و ناخشنودی را می‌توان در کلام او یافت. «برای اولین بار در زندگی‌ام زنی را دوست دارم. به‌جز مادرم زنی در زندگی‌ام نبوده است. مادرم هم با داشتن هفت بچه سهم کوچکی از محبتش به من می‌رسید. پدر هم کمتر. همیشه با بچه‌هایش فاصله داشت. تا یادم می‌آید اتاقش از مادر و بچه‌ها جدا بود. جدا غذا می‌خورد، جدا می‌خوابید»(همان: ۶۹). مردان و زنان در جامعه برای رشد و توسعهٔ هماهنگ کشور هم‌زیستی می‌کنند. آن‌ها به طور مساوی مسئولیت‌ها را در حمایت خانواده تقسیم می‌کنند اما در زمان یکسان تفاوت جنسی حتی در خانواده اتفاق می‌افتد. زن‌ها در فرزندآوری نقشی اساسی دارند ولی همیشه به عنوان "جنس دست دوم یا جنس ضعیف‌تر" طبقه بندی می‌شوند. دو بوار می‌گوید بشریت، مردانه است و مرد زن را نه با خودش بلکه مربوط به خودش (مرد) تعریف می‌کند. زن به عنوان یک موجود مستقل نگریسته نمی‌شود. مرد می‌تواند بدون زن به خودش فکر کند در حالی که زن نمی‌تواند به خودش بدون مرد فکر کند و زن در واقع، آن چیزی است که مرد حکم می‌کند. بنابراین "جنس"[۹] نامیده می‌شود با این هدف که زن اساسا برای مرد به عنوان موجود جنسی پدیدار شود (De Beauvoir,1988: 16). در واقع، خانوادهٔ پدری زن با ویژگی‌های مردسالارانه نمودی است از جامعه‌ای که زن در آن جرات ابراز وجود و اظهار

[۹] sex

عقیده ندارد. زن راوی با عاشق شدن و ایجاد رابطه با یک مرد، مخالفت خویش را با قوانین خانوادهٔ خویش که مظهر جامعهٔ مردمحور است، بیان می‌کند. پس از آن که رابطهٔ عاشقانهٔ او نمی‌تواند وی را از محیط خانهٔ پدری نجات بخشد، به دستاویز دیگری مانند مهاجرت متوسل می‌شود تا خود را از تنگنای یک بحران رها سازد. هژمونی گفتمان مردسالارانه در سراسر جامعه نمایان است حتی زنان نیز تحت تاثیر این هژمونی قرار دارند و نگاه و رفتار مردسالارانه نسبت به زنان حتی از سوی خود زنان نیز مشاهده می‌شود مانند مادر یا حتی خود راوی به عنوان مادر شوهر که همان نگاه سنتی سلطه‌جو را نسبت به عروس خویش، مرجان دارد: «خانه دیگر، خانهٔ امید نیست. از اولش هم نبود. خانه، خانهٔ مرجان است. همان وقت‌ها هم همیشه مرجان بود که فرمان می‌راند. تصمیم می‌گرفت. عمل می‌کرد. امید نقش دوم را داشت... مثل مادر خودم. به ظاهر مطیع و آرام اما مصمم و قاطع و حاکم بر اموری که او را احاطه کرده بود. پدر در مقابلش تسلیم بود. های و هوی می‌کرد اما کاری از پیش نمی‌برد. مرجان هم مثل مادرم، مردش را خوب در چنگ خودش داشت»(یلفانی،۱۳۷۹: ۱۶-۱۵). همهٔ شخصیت‌های زنی که زندگی زناشویی‌شان از نزدیک تصویر می‌شود، دارای چنین خصوصیاتی هستند. مادرها و زن‌ها بر خانواده تسلط دارند ولی تحت سلطهٔ قوانین مردمحوری که اکنون بخشی از هویت آن‌ها را تشکیل می‌دهد. به همین دلیل است که می‌بینیم مادر راوی در اجرای قوانین مردسالارانهٔ جامعه از پدر نیز مصمم‌تر است. او «به همه فخر می‌فروخت که شش تا پسر زاییده بود»(همان: ۹۹). مادرش از همان کودکی رفتار متفاوتی با او داشت: «مادرم مرا جایی نمی‌برد. می‌گفت خوب نیست دختر زیاد توی مردم آفتابی شود. برادرهای کوچکم را با خود این ور و آن ور می‌برد»(همان: ۹۹). او به خاطر ازدواج با فرهنگ برای دخترش آرزوی مرگ می‌کند. «مادر که می‌فهمد من می‌خواهم با فرهنگ ازدواج کنم، اول هر چه فحش و بد و بیراه دارد نثارم می‌کند. بعد می‌زند زیر گریه و برایم آرزوی مرگ می‌کند و به رویم می‌زند که کاش همین یک دختر را هم نداشتم»(همان: ۱۲۵). او دخترش را عاق می‌کند و او را تا دم مرگش نمی‌بیند. «مادرم پیش از آن که بمیرد، به من گفت که دلش را شکسته‌ام. خودش پیغام داد که به بروجرد بروم و من رفتم. اما نه به امید زیاد محبت کرد، نه به من»(همان: ۱۵۹). برعکس، پدرش انتخاب دخترش را می‌پذیرد و آن‌ها را به عقد هم درمی‌آورد.

۲.دیگری بودن وی، زمانی که نظام طبقاتی جامعه و خانوادهٔ خویش را زیر سوال می‌برد و مردی پایین‌تر از طبقهٔ خویش را به همسری برمی‌گزیند. از سوی دیگر نظام پدرسالاری را رعایت نمی‌کند و بدون صلاح‌دید پدر تصمیم می‌گیرد زندگی آیندهٔ خود را رقم بزند. بنابراین از سوی نظام پدرسالاری که در اینجا متشکل از پدر و همراهی مادر است، از خانواده طرد می‌شود. دیدگاه طبقه باور در خانوادهٔ زن که شوهرش را هم رتبهٔ خویش نمی‌دانند نوعی دیگری سازی[۱۰] ایجاد می‌کند. مادر خانواده، بیشتر از دیگران، به این دیدگاه طبقاتی پای‌بند است به همین دلیل بیش‌ترین تضاد و تقابل میان شوهر زن –فرهنگ– و مادر او در داستان روی می‌دهد. بغض و کینهٔ شوهرش، به دلیل دیدگاه طبقاتی مادر زن او تا جایی است که تمام زندگی آن دو را تحت تاثیر قرار می‌دهد. به حدی که این تصور پیش می‌آید که فرهنگ، نه به خاطر عاشق بودن به زن، حاضر به قبول شرایط سخت زندگی با او شده است بلکه به خاطر انتقام از مادر زنش و شکست دیدگاه طبقاتی او، به این ازدواج رضایت داده است: «راستش را بگویم بدم نمی‌آمد یخ سرد رابطه را بشکنم و مثل یک زن و شوهر معمولی با هم زندگی کنیم. به هم پیچیدیم ... چراغ خواب روشن بود و می‌توانست تن لخت مرا برای اولین بار ببیند و بعد که گفت اگر مادرت این جا بود و می‌دید که عزیز دردانه‌اش را ... ناگهان سرد شدم. مثل این که آب سرد سرم ریخته باشند. خودم را از دستش رها کردم و از اتاق بیرون رفتم»(همان: ۱۵۸).

---

[۱۰] othering

۳.دیگری بودن او، هنگامی که با شوهرش طبق عرف جامعهٔ مردسالار رفتار نمی‌کند. تسلیم او نمی‌شود و شوهرش را از خود دور می‌کند. برای شوهرش بچه نمی‌آورد و بدون اجازهٔ شوهر، بچه‌اش را سقط می‌کند. گفتار و کردار راوی در این رمان، یادآور اندیشه ها و نظریات فمینیست‌ها دربارهٔ زنان و نقش آن ها در خانواده است. جان استوارت میل معتقد بود که جامعه معیارهای اخلاقی کاذبی برقرار کرده است که زنان را می آزارد. بیش تر "فضایلی" که در زنان ستوده می شود در واقع خصلت هایی منفی است که زنان را از پیش‌روی به سوی شخصیت انسانی خویش بازمی دارد. او اذعان می‌کرد که وظایف وقت‌گیر و نفس‌گیر همسر و مادر که با ماهیت چند پارهٔ خود هر گونه تمرکز ذهنی را ناممکن می‌کنند، او را از توفیق در هر حرفه‌ای بازمی‌دارد(تانگ،۱۳۹۳: ۴۴-۴۳). این که زن- راوی امکان برقراری ارتباط زناشویی را به شوهرش نمی‌دهد و به اصرار شوهرش برای بچه دار شدن پاسخ منفی می‌دهد و حتی بچهٔ ناخواسته را سقط می‌کند(یلفانی،۱۳۷۹: ۱۵۹)، با اندیشه و نظریات گروهی از فمینیست‌ها هماهنگی دارد.

۲-۱-۳- دیگری زنانه در جامعهٔ مدرن میزبان

در جامعهٔ مدرن میزبان، به مهاجران بطور مطلق و اعم از مرد و زن به عنوان دیگری نگریسته می‌شود و باید تابع نظامی باشند که از سوی جامعهٔ غربی مورد تایید و تاکید قرار می‌گیرد. «تقابلی که گفتمان غربی دربارهٔ شرق ایجاد می‌کند، به طور طبیعی از یک تقابل بنیادین دیگر نیز استفاده می‌کند و آن تقابل بین مرد و زن است. قاعدتا غرب مردانه – آگاه، عقلانی، تولید کننده و منظم – است، در حالی که شرق، قطب زنانه – غیرعقلانی، منفعل، نامنظم و احساساتی – این تقابل است»(برتنس،۱۳۹۱: ۲۳۶). مهاجران، بسیاری از هنجارهایی را که در جامعهٔ خویش به آن تعلق داشتند کنار گذاشته و با مردمی که زندگی نوین و متفاوتی دارند همراه می شوند. مهاجران که عموما از جوامع شرقی هستند در اندیشهٔ خویش غرب را به عنوان هسته و مرکز، بر شرق به عنوان حاشیه و دیگری ارجحیت می‌دهند. به دنبال چنین برداشتی است که گرایش‌های سلطه‌جویانه در غرب شکل می‌گیرد و نقطهٔ مقابل آن در مهاجران شرقی احساس نیستی، کم ارزشی و احساس تبعیت ایجاد می‌شود؛ تا آن‌جا که فرهنگ غرب آن‌چه را که غربی و یا وابسته به غرب و مرکز نباشد، دیگری می‌داند و مردود می‌شمارد(اشکرافت،۱۳۹۱: ۳۲). این مساله اگرچه در خصوص همهٔ مهاجران صدق می‌کند اما در مورد زنان مهاجر مضاعف است. این دوگانگی‌ها در ارتباط با دیگرانی که عموما مهاجران فارسی زبان هستند، بیش‌تر نمایان می‌شود و حاکی از هویت ناهمگون یا هایبریدیتی[۱۱] مهاجر است. موقعیتی که اونز برای توضیح آن از اسطورهٔ یانوس، شخصیت اسطوره‌ای یونانی استفاده می‌کند که از دو طرف می‌تواند ببیند؛ استعاره‌ای که هم زمان نگاه به گذشته و آینده را نمودار می‌سازد(Evans,2005:9). این نوع نگاه در میان اکثر شخصیت‌های مهاجر در این رمان وجود دارد. به جز شخصیت راوی داستان که با بیش‌تر مهاجران سر ناسازگاری دارد. به دلیل آشنایی اندک او با زبان میزبان، وی نمی‌تواند با مردم بومی ارتباط برقرار کند. بنابراین دامنهٔ ارتباط او بسیار محدود است و فقط با فارسی زبانان در ارتباط است. عمدتا با آن‌ها نیز سر ناسازگاری و مخالفت دارد. گفتار و رفتار وی حاکی از این است که بسیاری از قواعد و ارزش های جامعهٔ جدید را نمی‌پسندد و با آن‌ها مخالف است. این مخالفت در ارتباط با هم‌وطنانی که تلاش می‌کنند خود را با محیط جدید سازگار کنند، متجلی می‌شود. او با هیچ یک از صاحب‌کاران خود که فارسی زبان هستند نیز سازگاری ندارد و از سوی آن‌ها طرد می‌شود. یکی از صاحب‌کاران او نزهت خانم است که در خارج نام نازی را برای خود برگزیده و در محیط کار خود را نانسی معرفی کرده است. «زندگی با نازی مثل جهنم است. شاید زندگی با آدم‌ها مثل جهنم باشد. من که عادت نداشته‌ام با آدم‌ها زندگی کنم. عمری تنها زندگی کرده‌ام. نه، این هم نیست. من خوب بلدم با آدم ها کنار بیایم. آدم‌ها با من کنار نمی

[۱۱] Hybridity

آیند»(یلفانی،۱۳۷۹: ۸۱). این مساله ناشی از عدم سازگاری وی با شرایط جدید است زیرا در فرایند سازگاری است که «دوگانگی در شخصیت و ارزش‌های مهاجران از بین می‌رود و مهاجر به فردی با شخصیت واحد تبدیل می‌گردد"(merton,1957: 58). در حقیقت می‌توان گفت که شخصیت اصلی زن می‌تواند استعاره‌ای باشد از زنان جامعهٔ ایرانی که در گذار از سنت به مدرنیته، دچار بحران هویت گشته‌اند. او از این که با نگه داشتن بچه‌ی نامشروع عمرش را هدر داده، از مادر بودن خود بیزاری می جوید. «از مادر بودن خیری ندیدم. زندگی ام را به پای مادر بودن باختم. از مادر بودن بیزارم. تقصیر خودم نیست. من نه مادر خوبی بودم و نه خواستم که باشم. مادر بودن مثل دوالپا به گردن من آویخته شد و من همیشه خواستم ازش فرار کنم و وقتی که داشتم لذت مادر بودن را حس می‌کردم، مرگ آمد و بچه ام را برد»(یلفانی،۱۳۷۹: ۸۱). او بعدها از این‌که بچه را سقط نکرده پشیمان است: «بعدها وقتی با فرهنگ ازدواج می‌کنم و بچه به دنیا می‌آید، پشیمان می‌شوم که چرا حرف سودابه را گوش نکردم و بچه را سقط نکردم»(همان: ۱۳۵). نگاه "دیگری" به شخصیت مهاجر زن – راوی– در سرزمین میزبان چشم‌اندازهای گوناگونی دارد:

۱.دیگری بودن او در میان خانوادهٔ پسرش در تورنتوی کانادا. هنگامی که پسرش می‌میرد از سوی عروسش به عنوان سربار زندگی و یک فرد اضافی تلقی می‌شود. شخصیت اصلی زن هنگامی که سرزمین مادری‌اش را ترک می‌کند و به جامعهٔ میزبان وارد می‌شود، در واقع طبقهٔ اجتماعی خود را از دست می‌دهد و در جامعهٔ میزبان به جایگاه طبقهٔ فرودست جامعه تنزل پیدا می‌کند که مجبور است برای یافتن سرپناهی برای خویش، به خدمت‌کاری تن در دهد. با این وجود زن راضی نمی‌شود به وطنش برگردد و خود را از این موقعیت پست اجتماعی رها سازد. یکی از دلایل این کار می تواند وجود آزادی‌های فردی و اجتماعی در جامعهٔ میزبان باشد. فراموش نکنیم که نویسنده زن مهاجر به امتیازی دست یافته است که ثمرهٔ مهاجرت اوست: زن مهاجر می‌تواند سخن بگوید. فضای بینابین مهاجرت امکان عدم انقیاد به هر دو جامعه مبدا و مقصد را فراهم می‌آورد و در نتیجهٔ آن راوی– زن می‌تواند به تحلیل و نقد هر دو جامعه بپردازد. شخصیتی که سال‌ها در یک جامعهٔ بستهٔ سنتی و به دور از آزادی‌های فردی و اجتماعی –به ویژه برای زن– زیسته است، اکنون فرصت آن را یافته که آن‌گونه که می‌خواهد زندگی کند بدون این که از سوی جامعه و نظام حکومتی مورد قضاوت و بازپرسی قرار گیرد. این ترس از رسوایی در جامعه در گفتگوی زن با پسرش دیده می‌شود. هنگامی که پسر می داند که فرهنگ، پدر او نبوده است و از مادرش می پرسد که چرا با کسی که دوست نداشته زندگی کرده است. زن می‌گوید: «به خاطر تو. به خاطر خودم. به خاطر خانواده‌ام. در ایران نمی‌شد این جور چیزها را برملا کرد. رسوایی همه‌مان را نابود می‌کرد. تا سه نسل بعد از تو هم داغ این رسوایی توی خانواده باقی می‌ماند»(یلفانی،۱۳۷۹: ۲۲۳). وضعیت راوی زن بعد از مرگ شوهر و پسرش، شاید بتواند از وجهی قابل قیاس با زنان قربانی در آیین ساتی باشد که اسپیواک در مقالهٔ معروفش به آن پرداخته است. در مراسم ساتی، زن بیوه را به همراه شوهر مردهٔ او می‌سوزاندند. این مراسم به این معناست که ارزش و اعتبار زن به شوهرش است و با مردن شوهر، زندگی زن از درجهٔ اعتبار ساقط می‌شود. به همین دلیل بایست به همراه جسد شوهر خود سوزانده شود-Spivak,1988: 313). (271در رمان مورد بحث، هنگامی که فرهنگ –شوهر رویا– می‌میرد، زن احساس می‌کند که دیگر در جامعه جایی برای او وجود ندارد و زندگی او بی‌ارزش است. زیرا گفتمان مردسالار که بر ذهن و زبان عموم مردم جامعه، حتی زنان جامعه استیلا دارد، زن را بدون حضور و وجود شوهر فاقد ارزش می‌داند. بنابراین وی تصمیم می گیرد برای گریز از نگاه تحقیر آمیز مردم، سرزمین مادری‌اش را ترک کند. او به کانادا سفر می‌کند تا هم در معرض قضاوت جامعهٔ خویش نباشد و هم با دیدار پسر خود، تجربهٔ زندگی در جامعه ای مدرن را به دست آورد اما «زنان استعمار زده ای که در فرهنگ پدر سالار خود نادیده گرفته شده بودند، در رژیم‌های استعماری نیز به طور مضاعف نادیده گرفته» می‌شوند(برتنس،۱۳۸۳: ۲۴۳).

۲- دیگری بودن راوی در جامعهٔ غربی به عنوان یک زن مهاجر و شرقی

بیش‌تر شخصیت‌های مهاجر تصویر شده در این رمان در میانهٔ سازگاری با جامعهٔ جدید قرار دارند و بنا بر نظر هومی بابا، در فضای بینابینی در حال تلاش برای دست یابی به هویتی دوگانه هستند که در آن هویتی تراملی یا دورگه شکل می‌گیرد. این فضای "بینابین"[۱۲] که بابا آن‌را به فضای سوم تشبیه می‌کند شرایطی استدلالی ایجاد می‌کند که نمادها و معانی فرهنگ، انسجام و ثبات گذشتهٔ خود را نداشته باشد(Bhabha,1994: 5). آن‌ها تلاش می‌کنند رفتار و گفتار خود را با جامعهٔ میزبان هماهنگ و همانند کنند. این همانندی لباس پوشیدن و عادت‌های غذایی تا انواع ارتباط خانوادگی و اجتماعی را دربرمی‌گیرد: «البرز مرا هم مک دونالد خور کرده است»(یلفانی،۱۳۷۹: ۳۹). یکی از نمونه‌هایی که بارها در این رمان تکرار می‌شود این است که مهاجران به گونه‌ای نام خویش را تغییر می‌دهند تا با اسامی رایج در جامعهٔ میزبان همانند شود. برای مثال شخصیتی به نام راضیه که «خود را رُزی معرفی می‌کند»(همان: ۱۰۶) یا نزهت خانم که می‌گوید «نازی، مرا نازی صدا کنید. نازی خالی. این جا به کسی خانم نمی‌گویند. در اداره نانسی هستم، اما توی خانه نازی»(همان: ۳۶). این اسامی متعدد نشان دهندهٔ دوگانگی‌هایی است که شخصیت به آن دچار شده است. از سوی دیگر، تغییر نام تلاشی است از سوی شخصیت‌های مهاجر تا در جامعهٔ میزبان به آن‌ها به عنوان "دیگری" نگریسته نشود و بدین طریق می‌کوشند که جامعهٔ میزبان را متقاعد کنند که خودی هستند. اگر از منظر مطالعات استعماری به آن بنگریم «طرد خویشتن و عشق به آن "دیگری" وجه اشتراک میان همهٔ افرادی است که می‌خواهند به جامعهٔ استعماری ملحق شوند و این اقدام که برای آزادی است، مرکب از دو عنصر وابسته به یک دیگر است: عشق به استعمارگر، پوشش رشته‌ای احساسات است که میان شرم از خویش و تنفر از خود نوسان دارد»(ممی،۲۵۳۶: ۱۴۵). البته این گونه رفتار مهاجران از منظر راوی داستان، تایید نمی‌شود و از سوی وی با نوعی تمسخر همراه است. بنابراین خودشیفتگی غیرمنطقی مهاجران به غرب از نگاه انتقادی راوی که دربردارندهٔ اندیشه‌های پنهان نویسنده در رمان است، قابل پذیرش نیست. به ویژه مهاجرانی که تلاش می‌کنند سبک زندگی غربی را بدون کم وکاست و گاهی تندروانه تر از خود غربیان در پیش گیرند. این مهاجران تلاش می‌کنند با فراموش کردن گذشتهٔ خویش، به هویت جدیدی دست یابند؛ زیرا هویت فرودست هویت متمایز است و فرودست «دو رگه بودگی و چندبنیانی فرهنگی را تقدیس می‌کند»(Barry,1999: 198) و البته همین دورگه بودن هویت است که استعمارگر را با چالش روبرو می‌سازد چرا که مهاجر هم جزیی از جامعهٔ مقصد هست و هم نیست. مهاجر در تلاش است در پوشش، غذا، نام، اداب و رسوم وغیره به نوعی همانندی با جامعهٔ مقصد برسد تا در آن ذوب و پذیرفته شود. در حالی که رنگ پوست و لهجهٔ او گویای تفاوت او با جامعهٔ میزبان است. نجومیان چنان که پیش از این گفته شد این پدیده را پارادوکس تفاوت و همسانی و پیوند می خواند. فرهنگ میزبان در مواجهه با مهاجر با چنین پارادوکسی روبروست. یعنی هم از مهاجران می‌خواهد تا با ارزش‌های جامعهٔ میزبان خو بگیرند و یکی شوند و هم از طرفی می‌خواهد که مهاجران فاصله خود را با آنان حفظ کنند. از سوی دیگر، دیگری همیشه به این معنی نیست که کسی بیرون از ما هست، بلکه شاید این دیگری در درون خود شخصیت باشد. بیگانه با خود بر مبنای نظریهٔ ناخودآگاهی شکل گرفته است. ژولیا کریستوا معتقد است که بیگانه یا دیگری در درون ما زندگی می‌کند، بیگانه چهرهٔ پنهانی است از هویت ما(کریستوا،ال مارکانو و یارک،۱۳۸۹: ۴۷). شخصیت اصلی رمان مورد بررسی در درون خود نیز با دیگری وجود خود می جنگد. وی با شخصیت‌های مهاجری که وطن خویش را ترک کرده‌اند و در غرب زندگی می‌کنند، سر ناسازگاری دارد و رفتار و گفتار وی حاکی از آن است که چنین رفتاری را نمی‌پسندد اما خود او نیز کسی است که دیار خویش را ترک گفته و سرزمین بیگانه را برای زندگی برگزیده است. ساختن شخصیتی خیالی به نام رویا از سوی شخصیت اصلی زن، این دوگانگی را در درون شخصیت وی نمودار می سازد. او "دیگری" وجود خود را در شخصیتی هم نام خودش نمودار می کند. رویای خیالی در واقع

[۱۲] . in between- Liminality

همان رویاها و خواسته‌های پنهان شخصیت اوست که در این شخصیت خیالی متجلی می‌شود. نویسنده بودن، داشتن دختری به نام مانا و شوهری به نام داریوش و دختر دیگری به نام نرگس در ایران از ویژگی‌های این شخصیت خیالی است. نداشتن خواهر یکی از دلایل ساختن چنین شخصیتی است. او خواهری نداشته تا رازهای دل خویش را با او در میان بگذارد. بنابراین این زن خیالی را ساخته تا با او درد دل کند و غم‌های خویش را با او در میان بگذارد. «خود من... میان شش برادر بزرگ شدم. اما همیشه حسرت یک خواهر را داشتم. خواهر نعمتی است. مادر برای آدم نمی‌ماند اما خواهر ممکن است تا پیری با آدم باشد. دو تا خاله دارم که مثل یک روح در دو بدنند. اگر بدانی چقدر به آن‌ها حسودیم می‌شود»(یلفانی،۱۳۷۹: ۱۳). نرگس، شخصیت خیالی که در ایران مانده است، تکه‌ای از شخصیت اصلی راوی است که هر چند ظاهرا چیزی برای دلتنگی و حسرت سرزمین مادری ندارد، اما گاه و بی گاه از میان گفتار و رفتار او این دلتنگی نمودار می‌شود.

۴-نتیجه

در این مقاله با نگاهی به مفهوم فرودست و بیگانه در نظریهٔ پسااستعماری، جلوه‌های "دیگری" از دو منظر کلی در رمان رقص در آینهٔ شکسته اثر مهری یلفانی مورد بحث قرار گرفت: الف) در جامعهٔ مردسالار سنتی تصویر شده در این رمان، نگاه "دیگری" به زن، از چند منظر قابل طرح است: ۱.دیگری بودن او در تقابل با نظام پدرسالاری، هنگامی که به عنوان دختر در خانهٔ پدری زندگی می‌کند و با رابطهٔ عاشقانهٔ پنهانی خویش، قوانین نظام پدرسالاری را به چالش می‌کشد. ۲.دیگری بودن وی، زمانی که نظام طبقاتی جامعه و خانوادهٔ خود را نمی‌پذیرد و مردی پایین‌تر از طبقهٔ خویش را به همسری برمی‌گزیند. ۳.دیگری بودن او، هنگامی که با شوهرش طبق عرف جامعهٔ مردمحور رفتار نمی‌کند. گفتار و کردار راوی در این رمان، یادآور اندیشه‌ها و نظریات فمینیست‌ها دربارهٔ زنان و نقش آن‌ها در خانواده است. ب) در جامعهٔ مدرن میزبان، به مهاجران اعم از زن و مرد به عنوان دیگری نگریسته می‌شوند و باید تابع نظامی باشند که از سوی جامعهٔ غربی مورد تایید و تاکید قرار می‌گیرد. در میان این دیگرانگاری‌ها شخصیت زنان مهاجر شکل می‌گیرد. نگاه "دیگری" به شخصیت مهاجر زن –راوی– در سرزمین میزبان چشم‌اندازهای گوناگونی دارد: ۱.دیگری بودن او در میان خانوادهٔ پسرش در تورنتوی کانادا. ۲. دیگری بودن او در جامعهٔ غربی به عنوان یک زن مهاجر و شرقی. بیش‌تر شخصیت های مهاجر تصویر شده در این رمان، بنا بر نظر هومی بابا، در فضای بینابینی در حال تلاش برای دست یابی به هویتی دوگانه هستند که در آن هویتی ترامللی یا دورگه شکل می‌گیرد. آن‌ها تلاش می‌کنند رفتار و گفتار خود را با جامعهٔ میزبان هماهنگ و همانند کنند. این همانندی از نوع لباس پوشیدن و عادت‌های غذایی تا انواع ارتباط خانوادگی و اجتماعی را دربرمی‌گیرد. البته این گونه رفتار مهاجران از منظر راوی داستان، تایید نمی‌شود و از سوی وی با نوعی تمسخر همراه است. بنابراین خودشیفتگی غیرمنطقی مهاجران به غرب از نگاه انتقادی راوی که دربردارندهٔ اندیشه‌های پنهان روشنفکرانهٔ نویسنده در رمان است، قابل پذیرش نیست. شخصیت راوی در رمان مورد بحث، دارای چندگانگی و ناهمگونی است. ساختن شخصیتی خیالی به نام رویا از سوی شخصیت اصلی زن، این دوگانگی را در درون شخصیت وی نمودار می‌سازد. او "دیگری" وجود خود را در شخصیتی هم نام خودش نمودار می‌کند. رویای خیالی در واقع همان رویاها و خواسته‌های پنهان شخصیت است که در این شخصیت خیالی متجلی می‌شود. در گفتار و کردار راوی، تضاد درونی وجود دارد. وی بارها بیان می‌کند که به ایران برنمی‌گردد چرا که در آن جا کسی و چیزی نمانده که به آن دل‌بستگی داشته باشد. ولی از سوی دیگر می‌بینیم که او در غرب هم چون یک مسافر و کسی که قرار نیست مدت زیادی در آن جا بماند، رفتار می‌کند. با وجود این که به زبان نمی‌آورد که می‌خواهد به ایران برگردد اما از رفتار و گفتار وی درمی‌یابیم که زندگی در غرب با روحیات وی سازگار نیست. تمام خاطرات و هویت او در ایران است و او در سرزمین بیگانه احساس بی هویتی می‌کند. در پایان نیز از نوه‌اش می‌خواهد که جنازهٔ او را به سرزمین مادری برگرداند.

۵-منابع

احمدزاده، شیده. مهاجرت در ادبیات و هنر. تهران: سخن. ۱۳۹۱.

ادگار، ا. و پ سج ویک. *مفاهیم بنیادی نظریهٔ فرهنگی*. ترجمه مهران مهاجر و محمد نبوی. تهران: آگه. ۱۳۸۷.

اشکرافت، بیل و پل اهلووالیا. ادوارد سعید. ترجمه احمد شیرخانی. کرمان: هزار. ۱۳۸۸.

اشکرافت، بیل و پل اهلووالیا. امپراتور وامی نویسد . ترجمه حاجی علی سپهوند. تهران: نارنجستان کتاب. ۱۳۹۱.

برتنس، یوهانس ویلم. مبانی نظریه ادبی. ترجمهٔ محمدرضا ابوالقاسمی. تهران: ماهی. ۱۳۸۳

تانگ، رزماری. نقد و نظر: درآمدی جامع بر نظریه‌های فمینیستی. ترجمه منیژه نجم عراقی. تهران: نی. ۱۳۹۳.

تایسن، لوئیس. نظریه های نقد ادبی معاصر. ترجمه مازیار حسین زاده و فاطمه حسینی. تهران: نگاه امروز: حکایت نوین قلم. ۱۳۸۷.

زرافا، میشل. ادبیات داستانی، رمان و واقعیت اجتماعی. ترجمه نسرین پروینی. تهران: فروغی. ۱۳۶۸.

ژولیا کریستوا، دانادیل‌ال مارکونو، اواز یارک. *تن بیگانه*. گردآوری و ترجمه مهرداد پارسا. تهران: رخداد نو. صص۷۰-۴۷. ۱۳۸۹.

سعید، ادوارد. نقش روشنفکر. ترجمه حمید عضدانلو. تهران: نی. ۱۳۹۴.

شاهمیری، آزاده. نظریه و نقد پسا استعماری. تهران: علمی. ۱۳۸۹.

فرهمندفر، م و ا، نجومیان. پیوند خوردگی هویت در نظریه پسااستعماری: مطالعهٔ موردی فیلم پیانیست اثر رومن پلانسکی. *نامهٔ هنرهای نمایشی و موسیقی*. دوره۳. ش۶. صص۷۳-۶۳. ۱۳۹۲.

فلاح، غ، سجودی و برمکی. چالش عناصر هویت ساز سرزمین مادری و میزبان در فضاهای بیناگفتمانی مهاجرت در رمان های ادبیات مهاجرت فارسی. دو ماهنامه جستارهای زبانی. د۷. ش۱۵(پیاپی۲۲). آذر و دی. صص۴۲-۱۹. ۱۳۹۵

لالر، استف. هویت دیدگاه های جامعه شناختی. ترجمه مهناز فرهمند. تهران: جامعه شناسان. ۱۳۹۲.

ممی، آلبر. چهرهٔ استعمارگر، چهرهٔ استعمارزده. ترجمه هما ناطق. تهران: خوارزمی. ۲۵۳۶.

نجومیان، ا. سبک زندگی ترجمه شده: تحلیلی نشانه-پدیدارشناختی از مترجم دردها اثر جومپا لاهیری. مجله نقد و نظریه ادبی. سال اول. دوره اول. شماره پیاپی. ،صص۹-۱۴. ۱۳۹۵.

یلفانی، مهری. رقص در آینهٔ شکسته. تهران: نیلوفر. ۱۳۷۹.

Ashcroft, B, Griffith, Tiffin, H. **Post-colonial Studies; The Key Concepts**. London: Routledge, 2nd Edition. 2007.

Barry, P. **Beginning Theory: An Introduction to Literary and Cultural Theory.** Chennai: T. R Publications. 1999.

Bhabha, H. K. **The Location of Culture**. London: Routledge Classics. 1994.

De Beauvoir, S**. Introduction. The Second Sex**. Trans. and ed. H. M. Parshley. London: Picador. pp13 – 29. 1988.

Gramsci, A. **Selections from the Prison Notebooks**, edited and translated by Quintin Hoare and Geoffrey Nowell Smith. London: Lawrence and Wishart. 1971.

Hall, Stuart and Paul du Gay. **Questions of Cultural Identity**. London: SAGE. 1996.

Huddart, D. **Homi K Bhabha**. London and New York: Routledge. 2006.

Ignatieff, M**.** ***Blood and Belonging: Journeys into the New Nationalism*****.** London: Vintage. 1994.

Jackson, M. **The exterminating angel: reflections on violence and intersubjective reason**. *Focaal, European Journal of Anthropology*. 39. pp 137-148. 2002

Leitch, V. B. **The Norton Anthology of Theory and Criticism**. London: W.W. Norton& Company. 2001.

Merton, Robert. **Social Theory and Social Structure**. Glencoe, III. Free Press. 1957

Rubin, G. **The traffic in Women: notes on the "political economy" of sex.** In R. Reiter (ed.) Toward an Anthropology of Women. New York: Monthly Review Press. 1975.

Said,E. **Orientalism**. Harmonsworth: Penguin. 1991.

Spivak, G. C**. A Literary Representation of the Subaltern: A Woman‟s Text from the Third World**. *In Other Worlds: Essays in Cultural Politics*. New York: Methuen. Pp 241 – 268. 1987.